

OSVRT NA AKCIJU EVIDENTIRANJA ARHIVSKE GRAĐE IZVAN ARHIVA U SR HRVATSKOJ

Stjepan Bačić

Član 35. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima SR Hrvatske sadrži odredbu po kojoj su arhivi dužni voditi i evidenciju o arhivskoj i registraturnoj građi što se nalazi na njihovom području kod imalaca građe i još nije, bilo iz koga razloga, preuzeta u arhiv.

Najviše registraturne građe izvan spremišta arhivskih ustanova nalazi se u registraturama kod tvoraca te građe, odnosno kod njihovih pravnih sljednika, koji su u smislu zakona imaoći te građe s propisanim obavezama.

Znatne količine arhivske i registraturne građe nalaze se i u pojedinih ustanovama (u prvom redu u muzejima i bibliotekama) koje nisu pravni sljednici tvoraca te građe, nego su je u prošlosti sakupili i sačuvali, te time, valja priznati, izvršili vrijedan posao za nauku, kulturu i zajednicu. Drugo je pitanje da li je to prikupljanje, te dalje obrada i čuvanje prikupljene građe bilo u skladu s principima arhivistike i sa shvaćanjima naše arhivske službe u današnjoj fazi njenog razvitka.

Arhivi su 1959. godine pristupili organiziranom evidentiranju registraturne građe kod tvoraca te građe i njihovih pravnih sljednika, dakle u registraturama.¹ Ova akcija je nastavljena u toku nekoliko slijedećih godina, a rezultat je da su arhivi dobili dosta dobar pregled te građe i da je mogu držati pod nadzorom. Po samoj prirodi stvari evidencije ove registraturne građe, koje su izradili arhivi, nisu ni potpuno dovršene ni savršene, već ih valja neprestano i dalje dopunjavati i usavršavati. Činjenica je, međutim, da su arhivi ovom evidencijom ispunili samo dio svoje obaveze iz člana 35. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima.

Drugi dio zakonske obaveze arhiva sastoji se u popisivanju preostale arhivske i registraturne građe izvan njihovih spremišta, koja nije bila obuhvaćena akcijom popisivanja započetom 1959. godine.

Ovu nepopisanu građu izvan arhiva možemo, prema njenoj lokaciji, ovako klasificirati:

a) građa što su je sakupile razne ustanove, u prvom redu muzeji, biblioteke i pojedini instituti,

¹ Vidi: S. Bačić, Popis arhivske i registraturne građe u Narodnoj Republici Hrvatskoj u godini 1959. Arhivski vjesnik, sv. 3, Zagreb 1960.

- b) građa u crkvenim organizacijama i ustanovama, koja je kod njih nastala i koja je tamo sakupljena,
- c) građa od pojedinih građana, kod njih nastala i koju su oni sakupili,
- d) građa u zbirkama arhivske građe.²

Arhivskoj službi je bilo općenito poznato da ove neevidentirane i nepoznate građe ima u prilično velikim količinama, i to od relativno stare do najnovije, počevši od čitavog fonda do pojedinačnih arhivalija.

Razumije se da ova neevidentirana i nepoznata arhivska građa predstavlja mrtvi kapital, jer je nepristupačna istraživačima i drugim zainteresiranima.

Članom 44. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima propisano je da Arhiv Hrvatske vrši dokumentaciono-informativnu službu o arhivskoj građi na području Republike. I u ovoj odredbi sadržana je obaveza arhivske službe da dođe do podataka o još nepopisanoj građi izvan arhiva, o njenom smještaju, stanju, sigurnosti, količini, vrsti i starosti.

Zbog ovih ukratko izloženih razloga Arhivski savjet Hrvatske zaključio je da se u 1967. godini organizirano pristupi akciji popisivanja još nepopisane građe u vanarhivskim ustanovama na području cijele Republike. Akcija je te godine započeta i traje još danas, a na područjima nekih arhiva trajat će još nekoliko godina. No i po završetku akcije ostaje ona trajna potreba i dužnost arhivske službe da traga za nepoznatom arhivskom građom.

Nije suvišno ovom prilikom ponovno naglasiti važnost i potrebu ove akcije.

Prvi uvjet da arhivska služba bude dobra služba i da može izvršavati svoje zadatke i zakonske obaveze je da ima evidenciju arhivske i registraturne građe, koju je dužna nadzirati i sačuvati. Bez ovakve evidencije ona ne može efikasno udovoljavati svojoj zadaći da građu zaštititi i sačuva, ako nije poznato čak ni to postoji li uopće građa i gdje se nalazi, te koliko je ima, kakvog je sadržaja i u kakvom je stanju. Evidencija će tek omogućiti da se vrši valorizacija građe, zatim pravovremeno odabiranje i izlučivanje (škartiranje), te plansko preuzimanje u arhivska spremišta. Bez svega ovoga nema ni uspješnijeg i racionalnijeg korištenja građe. Evidencija građe nužno je potrebna arhivskoj službi i za vođenje dugoročnije, planirane arhivske politike, posebno u pogledu spremišnog prostora, opreme, stručnih kadrova i novčanih sredstava.

Da je evidencija građe prvi uvjet zaštite građe pokazuju i slučajevi nezakonitog trgovanja arhivskom građom, a posebno iznošenje arhivske građe u inozemstvo i uopće s područja Republike. Ima slučajeva da se u antikvarijatima i na dražbama koje se organiziraju u stranim zemljama, pored drugih predmeta spomeničke vrijednosti, nude na prodaju i arhivalije s naših područja, koje su također spomenici kulture. Da je ova građa bila u evidencijama arhivske službe mnogo manje je vjerojatno da bi je njen imalac, bez znanja te službe, iznosio izvan Republike, a pogotovo u inozemstvo, jer propisi to izričito zabranjuju

² Vidi: čl. 13. st. 3. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima; Nar. novine br. 31/1965. i Uputstvo o vođenju evidencije arhiva i zbirkii arhivske građe, Nar. novine br. 12/1967.

i za počinitelje predviđaju kazne.³ Povrat nezakonito odnešene građe teže je tražiti i postići bez pobližih podataka o građi, do kojih se dolazi evidentiranjem.

Na početku akcije popisivanja 1967. godine na savjetovanju Društva arhivskih radnika Hrvatske u Osijeku dogovorno je prihvaćeno kako će se planirati i provoditi ova akcija, te kako će se organizirati i u tehničkom pogledu provoditi pojedini poslovi. Referat koji je o tomu na savjetovanju održan i prihvaćen objavljen je u »Arhivskom vjesniku« sv. 10, Zagreb 1967.

Ova dugoročna akcija traje već šest godina. Prve četiri godine, 1967—1970. rad je bio intenzivniji i godišnje je više građe popisano, nego u razdoblju 1971—1972. godine. Glavni razlog tomu je bio nedostatak potrebnih financijskih sredstava, o čemu će još biti riječi.

Izložit ćemo u osnovnim crtama tok i rezultate akcije u prve četiri godine (1967—1970). To ne možemo učiniti za 1971—1972. godinu, jer još ne raspoložemo potpunim i sređenim podacima. U 1967. godini sudjelovalo je u akciji popisivanja deset regionalnih arhiva i Arhiv Hrvatske. U godini 1968. u akciji je pored Arhiva Hrvatske sudjelovalo jedanaest regionalnih arhiva i Centar za zaštitu kulturne baštine Hvara u Hvaru, a u 1969. i 1970. godini Arhiv Hrvatske i osam regionalnih arhiva. U 1970. godini sudjelovao je i Centar za zaštitu kulturne baštine u Hvaru.

Provođenje akcije planirao je i organizirao svaki arhiv na svojem području. Popisivanje su vršili sami arhivski radnici, a samo manji broj arhiva angažirao je i vanjske suradnike (Split, Pazin). Građa je popisivana na licu mjesta, kod imalaca, a mali broj imalaca dopuštao je prijenos građe u arhiv radi popisivanja i obrade.

Izrađeni popisi razlikuju se po formi i donekle po kvaliteti. Većina arhiva se kod izrade popisa pridržavala forme dogovorene na početku akcije, dok je bilo slučajeva da je popis izrađivan u obliku zapisnika o pregledu registrature.

Sadržaj građe je dosta dobro označavan i opisivan (negdje i preopširno), pa se po dobro označenom sadržaju, uzevši u obzir i razdoblje u kojemu je građa nastala, može građa približno valorizirati. U popisima se negdje navodi prilično detaljnih i opširnih podataka o stanju odnosno o oštećenosti pojedinih arhivalija, ma da je, radi uštede vremena, dovoljno oštećenost kratko označiti.

Ima slučajeva da je kao naslov popisa građe stavljen samo tvorac građe, koji više ne postoji, a nije naznačen i njen današnji imalac, pa iz popisa nije vidljivo gdje se građa danas nalazi. Današnjeg imalaca treba na popisu također naznačiti.

Općenito se može reći da će, unatoč razlika u izradi popisa, u daljoj obradi prikupljenih podataka biti moguće pretočiti ih u približno jednoobrazna informativna pomagala.

Dostavljanje popisa građe informativnoj službi pri Arhivu Hrvatske je od nekih regionalnih arhiva dosta zakašnjavalo. Jednako je bilo i s

³ Vidi: S. Bačić, Savjetovanje javnih tužilaca u Šibeniku, Arhivski vjesnik, sv. 14, str. 319, Zagreb 1971.

dostavljanjem izvještaja o izvršenim poslovima i obračuna utrošenih sredstava, što bi sve u buduće trebalo izbjegavati.

U prve četiri godine građa je pretežno popisivana kod vjerskih organizacija i ustanova. Popis je izvršen kod 234 župna ureda katoličkih vjeroispovjesti, kod 43 pravoslavnih parohija, crkvenih općina i namjensništva, 11 vjerskih općina muslimanske i izraelske vjeroispovjesti, kod 13 biskupija, provincijalata i kaptola i kod 27 samostana. Dalje je popis izvršen u 28 muzeja, biblioteka i instituta, u 19 škola i u 12 društvenih organizacija. Zatim je popisana građa iz 15 obiteljskih pisanih ostavština i građa koja potječe od 98 narodno-oslobodilačkih odbora, odnosno od drugih društveno-političkih organizacija iz razdoblja od 1943. do 1949. godine. Pored fondova ili fragmenata građe ovih odbora i organizacija, popisane su priličan broj pojedinačnih arhivalija koje se odnose na narodno-oslobodilački pokret i borbu. Popisane su matične knjige u 188 matičnih ureda. Načinjeni su prijepisi inventara građe 10 crkvenih ustanova, jedne biblioteke i dvaju obiteljskih arhiva. Popisivane su mjestično novine i časopisi, ma da ne spadaju u arhivsku građu.

Među imaacima kod kojih je građa popisivana pretežu vjerske ustanove i organizacije iz jednostavnog razloga što tih imalaca građe najviše ima. Kod njih je trebalo građu prvenstveno popisati i iz razloga što su se, općenito uzevši, te organizacije i ustanove slabije odazvale u akciji popisivanja započetoj 1959. godine, pa je njihova građa ostala nepopisana. U buduće međutim treba poklanjati više pažnje i nepopisanoj građi kod drugih imalaca, posebno građe u posjedu i vlasništvu građana.

Što se tiče popisane građe po vrstama popisane su znatne količine građe koja je produkt moderne administracije: upravni, računski i ekonomski spisi i uredske knjige, te građa iz redovnog poslovanja vjerskih organizacija i ustanova. Pored ove građe, s kojom se najčešće susrećemo, pronađeno je i popisano raznih imenika i matičnih knjiga, popisa obitelji, inventara, popisa knjiga, knjiga naredaba, knjiga raznih zaklada, knjiga običaja, posjedovnih knjiga, knjiga održanih priredaba, cehovskih knjiga i diploma, statuta i pravila, nastavnih programa, slika i fotografija, notnog materijala, raznih oblika stampata, manuskripata, dnevnika (osobnih i brodskih), pisama, rodoslovnih stabala, geografskih karata, nacрта itd.

Primjera radi navest ćemo da je popisano 1979. povelja i isprava iz razdoblja od 1353. do 1812. godine od kojih je najveći dio pisan na pergameni (za 276 od ovih isprava napisana su regesta), zatim 1025 svezaka matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih od 1596. do 1878. godine, te 207 spomenica, ljetopisa, kronika od 1353 godine pa sve do u XX stoljeće.

Načinjeni popisi građe obuhvaćaju ukupno 3480 stranica pisanih strojem.

Razumljivo je da je najveći dio ove građe pisan na narodnom jeziku, a manji dio na stranim jezicima: latinskom, talijanskom, njemačkom. Našao se i poneki dokument na mađzarskom i crkveno-slavenskom. Zabilježeno je 25 dokumenata pisanih glagoljicom iz XVIII stoljeća, nekoliko dokumenata pisanih bosančicom iz XVII stoljeća, te nekoliko spisa pisanih ćirilicom.

Najveći dio popisane građe nastao je u XVIII i XIX, a manji dio u XVI, XVII i XX stoljeću. No zabilježeno je dokumenata počevši od XIII stoljeća.

Pored ovih rezultata valja kao rezultate akcije popisivanja navesti i otkrivanje nepoznate građe, upoznavanje imalaca s njihovim obavezama u odnosu na građu, pokretanje pitanja sredenosti, smještaja i sigurnosti građe, te upućivanje imalaca na mogućnost restauriranja i konzerviranja oštećene građe.

Navedeni podaci nam pokazuju da je izvršen obiman posao i da sredstva i vrijeme nisu uzalud utrošeni. Međutim valja konstatirati da u poredbi s onim što nam još predstoji da učinimo na ovom poslu nismo odmakli daleko od početka. Neki od arhiva će u dogledno vrijeme završiti popisivanje građe u vanarhivskim ustanovama na svojem području, ali ima arhivskih područja na kojima će ovi poslovi trajati još godinama. Ovo nam potvrđuju i iskustva koja smo do sada stekli u akciji popisivanja. Pokazalo se da ima još mnogo nepopisane građe, da imaoi, općenito uzevši, poklanjaju malo pažnje i brige građi, da je građa najčešće nesređena, nepopisana, a time i nepristupačna za korištenje, da ima dosta građe oštećene uslijed nepažljivog i nestručnog pohranjivanja i manipuliranja građom, te da građa često nije dovoljno osigurana od raznih oštećivanja i propadanja. Sve ovo nas upućuje na potrebu da popisivanje građe izvan arhiva što intenzivnije i brže nastavimo, kako bismo je što prije dovršili.

Za popisivanje arhivske građe arhivi su ulagali vlastita sredstva, a republički fondovi su dodjeljivali dodatna sredstva.

U 1967—1968. godini dodatna sredstva za ovu akciju dodjeljivali su Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti i Republički savjet za naučni rad, a godine 1969—1970. dodijelio je samo Republički savjet za naučni rad. Ova sredstva, dodjeljivana kroz četiri godine, a raspoređivana na sve arhive koji su sudjelovali u akciji, iznosila su ukupno 180.650 dinara. Ovim minimalnim sredstvima, dodavši i sredstva uložena od strane arhiva, nije bilo moguće izvršiti opsežniji posao, nego što je izvršen, pogotovo ako se uzme u obzir da se arhivska građa često nalazi u raznim mjestima, izvan sjedišta arhiva, kamo treba putovati i gdje treba boraviti.

Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti je 1969. godine uskratilo pomoć s obrazloženjem da popisivanje ove građe spada u osnovnu djelatnost arhiva, pa arhivi treba da troškove toga popisivanja plaćaju iz svojih redovnih sredstava. Istina je da je popisivanje građe u vanarhivskim ustanovama dio redovne djelatnosti arhivske službe, ali arhivi ne mogu iz svojih redovnih sredstava izdvojiti za ovu svrhu toliko da bi se popisivanje dovoljno ubrzalo i u dogledno vrijeme završilo. Osim toga arhivi ne raspolažu ni s dovoljno stručnih radnika koje bi na popisivanju građe mogli angažirati u tolikoj mjeri da bi popisivanje brže odmicalo i što prije bilo završeno. Zbog toga treba angažirati i vanjske suradnike, koje arhivi ne mogu plaćati iz svojih redovnih sredstava.

Istina je da bi se na poslovima oko popisivanja građe morali angažirati i imaoi građe, jer ih na to obavezuje odredba iz člana 17.

Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima. Iskustvo nam je međutim pokazalo da su imaoći do sada vrlo malo pridonijeli u radu na popisivanju građe, kao i na sređivanju i pripremanju građe za popisivanje.

Ako se uzmu u obzir sve naprijed izložene okolnosti, a posebno da su dodatna sredstva republičkih fondova iz godine u godinu smanjivana i prestala pritjecati, onda ne možemo očekivati da će se popisivanje odvijati ni onim tempom kao u proteklim godinama. Popisivanje bi trebalo nastaviti brže nego do sada, kako bi se vrijedna arhivska građa zaštitila od raznih štetnih utjecaja i sačuvala od propadanja, a također i od izvanrednih opasnosti koje bi mogle nastupiti.

Srednjoročnim programima arhiva predviđeno je da bi se do kraja 1975. godine izvršilo evidentiranje građe kod oko 450 imalaca. Ovaj program bilo bi moguće izvršiti, ako bi godišnje za njegovo izvršenje, pored sredstava koja mogu uložiti arhivi, bila osigurana i određena dodatna namjenska sredstva.

Da bi se rad na popisivanju građe izvan arhiva unaprijedio, ubrzao i što prije dovršio smatramo potrebnim:

- a) da arhivske ustanove razrade konkretne planove dovršenja evidencije arhivske građe izvan arhiva za svoja područja i dinamiku ostvarenja toga plana, te da nastave provođenje evidencije bez obzira na dodatna sredstva;
- b) da Arhivski savjet Hrvatske i društveni fondovi, odnosno zajednice kulture, koji financiraju arhivske ustanove, vode brigu oko izvršenja toga plana, kako pri valorizaciji godišnjih programa rada, tako i godišnjih izvještaja arhiva; uspjeh na ovom zadatku trebalo bi da bude jedan od glavnih kriterija vrednovanja programa arhiva i njihovih izvještaja o radu;
- c) da društveni fondovi, odnosno zajednice kulture, predviđaju godišnje i posebna namjenska sredstva za ubrzanje evidencije arhivske građe izvan arhiva, obzirom na važnost i hitnost ove evidencije;
- d) da se nearhivske ustanove — imaoći arhivske građe (muzeji, biblioteke, instituti i sl.) — obavežu da u određenom roku izrade popise arhivske građe koja je kod njih na čuvanju i dostave ih nadležnom arhivu.

Ubrzanje i što skorije dovršenje popisivanja arhivske građe izvan arhiva nije samo službena dužnost i zakonska obaveza arhivskih ustanova, već također društvena i kulturna obaveza i drugih društveno-političkih faktora. Popisivanjem ove građe se, pored rečenog, zaštićuje vrijedno spomeničko dobro i vrši inventarizacija društvene imovine, odnosno imovine u građanskom vlasništvu, koja je od interesa za nauku, kulturu i zajednicu. Zbog toga društvena zajednica treba da u ovaj posao ulaže dodatna sredstva, a na arhivskoj službi je da što boljim, bržim i potpunijim izvršavanjem zadataka opravda utrošak uložених sredstava, rada i vremena.

Résumé

LE COMPTE RENDU DE L'ACTION: L'ENREGISTREMENT DES MATÉRIAUX DES ARCHIVES QUI SE TROUVENT EN DEHORS DES ARCHIVES DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE CROATIE.

Dans l'introduction on expose l'obligation légale du service des archives de tenir les feuilles de contrôle des matériaux des archives et de greffe en dehors des archives c'est-à-dire des matériaux qui ne sont pas encore en possession des archives. Ensuite on cite ce qui est fait concernant l'enregistrement des matériaux de greffe chez les détenteurs. Et alors on expose la nécessité et l'importance de tenir les feuilles de contrôle ce qui est la première condition pour la protection et l'assurance des matériaux, ainsi que de mener une politique des archives planifiée à long terme.

On expose le cours et les résultats de l'action organisée pour enregistrer les matériaux des archives sur le territoire de la R. S. de Croatie de 1967 à 1970. Il s'agit des matériaux qui ont été recueillis dans le passé, dans les musées, bibliothèques, instituts et institutions semblables, ainsi que des matériaux qui proviennent des organisations religieuses, de certaines institutions et des particuliers.

On cite les archives qui ont participé dans cette action d'enregistrement et les résultats de cet enregistrement qui sont illustrés par la matière, la quantité et l'ancienneté des matériaux trouvés et enregistrés. On souligne les avantages de cette action: on a attiré l'attention des détenteurs sur les obligations qu'ils ont envers les matériaux, on a soulevé la question des locaux et de la sûreté des matériaux et on a indiqué aux détenteurs la possibilité de restaurer et conserver les matériaux.

On constate ensuite qu'un travail important a été fait, mais que seulement une petite partie des matériaux qui se trouvent en dehors des archives a été enregistrée, et cette action devra se poursuivre encore plusieurs années.

A la fin on explique que les archives seuls avec leurs employés et avec les fonds dont ils disposent ne peuvent pas finir cette action qui a duré plusieurs années, c'est-à-dire inventorier ce bien public d'une importance primordiale, mais qu'il faut engager aussi les collaborateurs extérieurs et trouver d'autres fonds.

On conclut qu'il faut le plus vite finir d'inventorier les matériaux des archives qui se trouvent en dehors des archives et que cela n'est pas seulement une obligation légale des services des archives, mais aussi une obligation sociale et culturelle des autres facteurs socio-politiques dont les services des archives attendent l'appui et l'aide.